
L'economia submergida en un context local. El cas de la indústria tèxtil de Mataró¹

Pere Jódar

Universitat Pompeu Fabra

Ramon Alòs

Universitat Autònoma de Barcelona

Resumen: El artículo hace referencia a una investigación realizada por los autores, conjuntamente con Muriel Casals, Fausto Miguélez y Albert Recio, sobre la economía sumergida en la industria textil de Mataró. Las conclusiones del estudio destacan que para la comprensión del fenómeno de la economía sumergida se requiere el análisis de su entorno; a estos efectos es particularmente útil la observación de las relaciones interempresariales y de la posición en que se sitúan las empresas dentro de dichas relaciones. Así, es posible observar como la economía sumergida se concentra principalmente al final de los procesos de subcontrataciones; ésta suele ser un 'área' fluctuante, en la que la actividad puede pasar de emergida a sumergida y viceversa, o compartir ambas formas, e incluso aumentar o disminuir con relativa facilidad.

Abstract: This article is referent to the investigations made by the authors and Muriel Casals, Fausto Miguélez and Albert Recio, about the informal economy in the textile and clothing industry of Mataró. The conclusions of this study shows up that for a better understanding of the informal economy, is necessary the analysis about the environment; so is remarkable useful the observations between the inter-enterprises relations and the position which are these enterprises to get up. It is possible to observe how the informal economy is priority concentrated at the subcontractors process ending; usually is a fluctuating area, this activity cans be formal or informal, and vice versa, moreover to coexist both of them, and even to grow or to decrease with relative facility.

¹ Aquest article es basa en una investigació sobre l'economia submergida a la indústria tèxtil-confecció de Mataró, realitzada entre 1992 i 1993, per un equip del Centre d'Estudis i Recerca Sindicals (CERES), format per: Ramon Alòs, Muriel Casals, Pere Jódar, Faustino Miguélez i Albert Recio i per encàrrec del Pla Estratègic de Mataró.

1. Introducció

De mitjan dels anys setanta es ve reconsiderant profundament el paper *econòmic* dels ens locals²; els motius els trobem en diverses circumstàncies, entre les quals destaquen els impactes territorials de les crisis empresarials i dels processos de reestructuració de sectors de la producció, que han confluït en la generació d'elevats nivells d'atur. Tampoc hem d'oblidar el fet que la progressiva desaparició de fronteres en l'àmbit de les transaccions econòmiques ha portat, paradoxalment, a l'adquisició d'una major rellevància per part de les polítiques locals d'atracció d'inversions i d'iniciatives empresarials i de gestió i formació de la mà d'obra. En conjunt, doncs, són diversos els factors que motiven noves pautes d'actuació i d'intervenció en els àmbits locals; pautes que sovint obliguen a la recerca de propostes innovadores, i que sempre requereixen l'adaptació a les particularitats dels territoris.

Dins d'aquesta línia, a la ciutat de Mataró, en l'àmbit del seu Ajuntament, es crea, l'any 1991, el "*Departament del Pla Estratègic*", amb la participació d'entitats empresarials (ASEGEMA i ASETEXMA), sindicals (CCOO, UGT, USO i CGT) i altres de la localitat. En el marc d'actuació d'aquest «Pla Estratègic» se situa l'estudi del fenomen de l'economia submergida en la indústria tèxtil de Mataró i el seu entorn, que és objecte d'aquest article.

2. Característiques de la investigació

L'estudi es limita, geogràficament, al que hem anomenat 'Àrea de Mataró'³; sectorialment, a la indústria tèxtil, des de l'inici del procés fins a la fase de comercialització; i pel que fa a l'economia submergida, com s'explica en les hipòtesis, s'emmarca en l'anàlisi del conjunt economia submergida-emergida, a fi d'identificar-ne les relacions (de divisió del treball i de dependència-independència) entre una i altra.

² La literatura sobre això és molt nombrosa; fa referència a programes ILE (iniciatives locals d'ocupació) de l'OCDE o a conceptes com ara els mercats locals de treball, els districtes industrials i els sistemes productius locals, entre altres.

³ L'Àrea de Mataró inclou, a més d'aquest municipi, els d'Argentona, Dosrius, Cabrera de Mar i Sant Andreu de Llavaneres. En el seu conjunt, aquests cinc municipis abasten una superfície de 109,6 km², la qual cosa ve a representar el 27,6% del territori del Maresme; pel que fa al nombre d'habitants, en aquesta àrea es concentra el 40,3% de la població de la comarca. Es tracta d'un territori densament poblat: 1.067 habitants per km² (compari's amb la densitat de població de 731 habitants per km² del Maresme o més encara amb els 187 habitants per km² per terme mitjà de Catalunya).

Així, més en concret, en el treball s'analitzen:

1.- *L'estructura industrial tèxtil de la zona* i la seva articulació i compenetració amb el teixit econòmic i social local i el seu dinamisme en el conjunt de la indústria.

2.- *L'estructura productiva de la indústria tèxtil*, dels seus processos de treball, la naturalesa i l'amplitud dels processos submergits i la subcontractació del treball més en general. Al mateix temps s'analiza el procés productiu de les unitats que conformen el sector submergit i les seves formes d'actuació, així com les motivacions que expliquen el submergiment (diferenciant les d'origen conjuntural de les que puguin respondre o formin part d'una reestructuració més àmplia de l'organització del treball), amb la finalitat de determinar en quina mesura es tracta d'una simple descentralització productiva, marcada per l'eficiència tecnològica, o bé respon a altres criteris d'ordre fiscal, social, laboral, etc., o bé a una barreja d'aquest conjunt de factors. Estudi, així mateix, dels lligams productius, comercials i d'altre tipus entre el sector submergit i la resta del sector.

3.- *Les formes de treball*. Anàlisi de les condicions en què es dona el treball submergit, les característiques de la mà d'obra, els canvis en la concepció social del treball i de la professió i, així mateix, les formes de vinculació dels treballadors submergits amb les empreses i les seves repercussions en les relacions laborals i socials.

4.- Finalment, s'intenta identificar les *possibles mesures d'actuació* més apropiades a fi d'aconseguir un marc favorable per al desenvolupament de la indústria tèxtil local⁴.

Es tracta, per tant, d'una anàlisi eminentment qualitativa, tot i que una anàlisi quantitativa de tipus censal o quantificadora del volum econòmic, que representa el sector submergit, té un interès indubtable de cara a actuacions que hi vulguin incidir, no deixa de tenir les seves importants limitacions, a causa de les dificultats òbvies d'obtenir informació estadística suficient i fiable d'allò que és 'submergit' o simplement de connectar amb aquelles persones que hi treballen (sia empresaris, sia treballadors), i també dels equívocs que sempre origina establir barreres entre l'emergit i el submergit, barreres que, excepte per a qüestions molt específiques (impostos, per exemple), són extremadament borroses i fluctuants.

⁴ Aquesta darrera part ha estat realitzada, amb un estret lligam, amb la Comissió específica del Pla Estratègic, per tal que les propostes fossin assumibles per als diferents agents que hi havien d'intervenir.

3. Algunes proposicions a modus d'hipòtesis de treball

A) El mercat com a punt de referència

En els darrers anys s'han produït canvis importants en el sector tèxtil-confecció, entre els quals destaca el fort augment de la competitivitat internacional. El factor cost s'ha convertit en una eina competitiva bàsica en mercats que han passat d'una relativa estabilitat a una gran incertesa.

Els canvis en l'estructura empresarial es donen en àmbits diversos. Un és la internacionalització fruit de l'adaptabilitat del procés productiu tèxtil. Per exemple, la implantació d'indústries tèxtils en tercers països, a la recerca de menors costos salarials i socials; pautes amb què les grans empreses dels països industrialitzats tenen fortes oportunitats.

Un altre, paral·lel a l'anterior, és el caràcter canviant dels mercats. L'accent en el disseny del producte o en la relació amb el mercat final i, en certa mesura, en les innovacions tecnològiques, han estat instruments utilitzats per obtenir una millora en la capacitat de resposta a les fluctuacions de la demanda. L'obtenció d'informació ràpida i fiable sobre els canvis de tendència, la connexió informàtica de les activitats de compra, producció i comercialització, permeten estratègies de resposta ràpida i estoc-zero. La idea d'empresa flexible domina aquesta escena on les petites empreses, aparentment, tenen més possibilitats.

Les respostes empresarials, per consegüent, han considerat alguns o tots aquests àmbits d'acció. Per exemple, una estratègia és la deslocalització cap a tercers països. Aquesta línia s'ha complementat amb processos de descentralització productiva en el propi país mitjançant la subcontractació i/o fomentant la utilització del treball submergit. En conjunt, aquestes actuacions es poden qualificar de defensives: són estratègies a curt termini que no resolen el problema de la competència dels països en vies d'industrialització. Una altra estratègia es fixa com a objectiu l'obtenció d'un espai propi de mercat, especialment en els segments alts. Polítiques de marca, imatge definida, clientela fidel, formen una línia derivada d'acció. Altres empreses, amb una certa dimensió, aposten per la creació d'un sistema propi i integrat de distribució-producció a gran escala. Finalment, les estratègies de resposta ràpida, a partir d'una bona dinàmica informació-comunicació, o bé l'especialització en productes d'alta qualitat, també s'han configurat com a possibles respostes de futur. Totes elles compaginables amb sistemes de districte industrial format per petites unitats.

Ara bé, per comprendre els àmbits d'actuació i les estratègies que les empreses han posat en marxa, hem de fer una referència específica a un factor tradicionalment de fort pes en el sector tèxtil-confecció i que no és altre que el factor treball. Efectivament, la intensivitat en mà d'obra ha caracteritzat el sector, i una bona part dels escenaris i línies estratègiques esmentats s'expliquen per aquesta contingència; de tal manera que les polítiques comercials, productives i laborals es donen la mà en una forta interrelació, sense la qual l'explicació dels daltabaixos del procés de treball del sector, en el cas espanyol i català, resta incompleta. Per exemple, fixar com a objectiu el segment més baix del mercat obliga pràcticament a recórrer a una política de salaris baixos i de mà d'obra especialitzada, amb poca capacitat contractual (treball negre o deslocalització cap a països en vies d'industrialització). D'altra banda, si es pretén la recerca de segments més alts de mercat és essencial una mà d'obra qualificada polivalent, amb capacitat negociadora més elevada; en aquest escenari l'existència d'unes relacions laborals fluïdes basades en la concertació entre les parts socials implicades sembla l'opció més sensata. De fet, hi ha indicis suficients sobre el fet que les àrees més exitoses han estat aquelles capaces d'articular un sistema de relacions laborals afavoridor de la professionalitat i el benestar de la seva força de treball. Això s'ha aconseguit amb polítiques empresarials que han considerat estratègic el factor humà i que recolzen sobre xarxes d'institucions locals (centres de formació, de serveis, etc.) que garanteixen als treballadors un nivell de vida i una capacitació adequades.

Tampoc hem d'oblidar, en aquest conjunt de propostes, que, la qualitat (les importacions tèxtils espanyoles tenen un preu mitjà més elevat que les exportacions) i una certa dimensió d'empresa que permeti economies d'escala, són dos requisits bàsics a partir dels quals ordenar els objectius estratègics del sector i de les empreses d'aquest.

B) Les relacions entre segments emergits i submergits

Les hipòtesis genèriques sobre el comportament de l'economia submergida acostumen a resultar aventurades: la gran diversitat de situacions derivades de la peculiar estructura dels processos productius exigeix anàlisis específiques.

Les hipòtesis de tipus més convencional solen justificar l'origen del submergiment d'una part de l'activitat productiva com a resposta empresarial davant de l'encariment dels costos laborals i fiscals. Des d'aquesta perspectiva, el submergiment s'explica a partir de les re-

lacions de les empreses amb les administracions públiques; es dona per fet que, en aquest procés de submergiment, empresaris i treballadors poden actuar de comú acord.

Sembla més convincent, però, que el procés de submergiment respongui a la iniciativa adoptada per part de l'empresariat davant del conjunt de problemes de modernització i adaptació de la indústria tèxtil, que en bona part tenen el seu origen en la internacionalització dels mercats, en les noves relacions interempresarials i també en els canvis tecnològics. Les dificultats financeres i/o les dificultats d'adaptació organitzativa de les empreses explicarien bona part d'aquests processos. Sota aquesta hipòtesi, els costos laborals i les polítiques fiscals són un element més, però no el factor exclusiu. Aquest segon enfocament permet una anàlisi més globalitzadora, de manera que els diferents problemes es resoldrien de forma diversa en funció de la posició de major domini a més subordinació que les empreses ocupen en el mercat. Però l'actuació diferenciada, segons aquesta posició de major o menor control, crea situacions empresarials desiguals i unes relacions de treball que canvien les relacions de força entre empresaris i treballadors; així s'afavoreix una segmentació del mercat en què es combina la situació de submersió amb la d'emersió, en funció bàsicament de les formes d'utilització de la mà d'obra que les empreses fan o es veuen forçades a fer en la seva relació amb altres empreses.⁵

En ocasions s'interpreta el procés de submergiment com l'aparició d'un sector submergit independent del regular i alhora competidor seu. Més apropiada sembla, doncs, seguint el posicionament anterior, la hipòtesi que no existeix una separació nítida entre ambdós sectors (emergit i submergit), sinó que en la major part dels casos l'organització del conjunt depèn d'empreses regulars. Aquests supòsits obliguen a estudiar el desenvolupament de la globalitat dels processos productius que poden conduir al submergiment, a fi i efecte de detectar-ne les lògiques que poden configurar-ne l'organització.

⁵ D'altra banda, l'acceptació d'unes pitjors condicions laborals no ha de ser necessàriament el resultat d'una imposició que es fa als individus, sinó que pot derivar-se del rol d'aquests en la família. Durant molts anys l'anàlisi dels mercats de treball s'ha caracteritzat per un tractament exclusiu des de la demanda empresarial, però des de fa un cert temps s'han revelat així mateix, extremadament profitoses, les anàlisis des de l'oferta. Punt de vista que implica tenir en compte les posicions i les accions dels treballadors; però no només dels treballadors com a individus, ni tampoc exclusivament globalitzats en conceptes com el de classe obrera o sindicalisme, sinó també com a integrants de grups familiars que formen part de comunitats específiques o de col·lectius concrets.

Amb aquesta hipòtesi es pot mostrar que els objectius que persegueix el submergiment són múltiples. En destaquem tres: la reducció dels costos laborals i fiscals, l'adaptació de la mà d'obra (hores totals treballades) a les fluctuacions dels mercats i el control en les relacions laborals. Es tractaria, doncs, d'una resposta a la defensiva enfront de les dificultats d'inseriment en el mercat, resposta que, a manca d'altres alternatives, pot conduir el sector a una creixent incapacitat d'adaptació als contextos internacionals.

Un aspecte interessant per esbrinar en aquests tipus d'anàlisi és l'estabilitat o la inestabilitat d'aquests processos de submergiment; fet que dependrà del tipus de canvi tècnic que es produeixi, de les transformacions en la composició de la producció, de l'estabilitat dels mecanismes de discriminació i de l'orientació productiva de les empreses; i, naturalment, de les polítiques de mà d'obra possibles, tant des del punt de vista dels requeriments productius, com des de les consideracions socials que porten a l'existència de relacions laborals guiades, no només pels individus, empresaris o treballadors, sinó també per organitzacions empresarials i sindicals, sense excloure la important i necessària presència de l'Estat en llur desenvolupament.

4. Aspectes metodològics

A més de la recollida d'informació i les estadístiques disponibles⁶, l'estudi s'ha dut a terme, fonamentalment, mitjançant la realització d'entrevistes en profunditat, d'una banda, i d'un qüestionari a empresaris, d'altra.

La realització d'entrevistes en profunditat (45 en total⁷) ha estat dirigida a testimonis privilegiats, és a dir, coneixedors de la indústria tèxtil i confecció de l'entorn de Mataró (empresaris, sindicalistes, representants d'institucions, etc.) i actors, emergits o submergits, però tots ells estretament relacionats amb el que entenem per economia submergida⁸.

⁶ Les estadístiques utilitzades han estat els censos de població, el cens d'empreses, les estadístiques de producció, d'inversions, d'importacions i exportacions, les estadístiques que genera l'INEM, de llicències fiscals de l'Ajuntament de Mataró, etc., per esmentar-ne les principals. Les limitacions (d'actualització, de retard en la disposició de les dades, de fiabilitat, etc.) que pateixen algunes d'aquestes estadístiques són prou conegudes.

⁷ Aquestes entrevistes han estat realitzades entre setembre i desembre de 1992.

⁸ En aquest darrer grup s'han presentat dificultats reals d'accés, pel temor que desperta, entre les persones situades en el camp de l'economia submergida, el fet de ser 'entrevistat' sobre la seva situació.

L'enquesta a què hem fet referència s'ha adreçat a empresaris de la indústria tèxtil-confecció de la ciutat de Mataró. De 825 llicències fiscals registrades l'any 1991, a la ciutat de Mataró, a empreses o empresaris individuals dels sectors tèxtil i confecció, s'han visitat 382 empresaris, el 46,3% de l'univers; d'aquest s'ha obtingut resposta vàlida en 268 casos, xifra que dona un marge d'error del 5% amb un marge de confiança del 95,5%.

5. La indústria tèxtil-confecció de Mataró

La indústria de Mataró, i en general de la comarca, s'ha caracteritzat tradicionalment per una forta especialització en l'activitat tèxtil i, més concretament, en el gènere de punt. Avui encara a la ciutat de Mataró una de cada tres persones ocupades treballa a la indústria tèxtil-confecció. Tradicionalment el gènere de punt interior ha estat la base d'aquesta producció, dirigida principalment a segments mitjans-baixos del mercat nacional.

L'estructura empresarial del gènere de punt mataroní és essencialment familiar, amb predomini de la petita empresa⁹. L'origen del capital (autofinançament) i les relacions entre empreses i mercat final han tingut un àmbit local. El model autàrquic així configurat s'ha reforçat els darrers anys per la intensitat de les relacions comercials entre les empreses, la qual es combina amb l'accentuació de la descentralització productiva, basada en pràctiques històriques de subcontractació, treball a domicili i treball negre. L'entramat industrial abasta des de l'empresa que organitza el procés productiu i subcontracta fases de la producció, fins al treball, principalment de confecció, realitzat en tallers o a domicili.

⁹ Segons els registres de la Seguretat Social, que fan referència a les empreses que cotitzen pel règim general, al Maresme, l'any 1991, hi havia 1.420 centres de treball corresponents a la indústria tèxtil-confecció. Les dades d'aquest cens mostren la forta atomització d'aquesta indústria: el 60,3% dels centres de treball no té més de 5 treballadors i el 91,4% no sobrepassa els 24; només 43 centres (el 3% dels centres de treball) ocupen més de 50 treballadors.

Nombre de centres de treball de la indústria tèxtil-confecció del Maresme, classificats segons el nombre de treballadors. Any 1991

	sense	1-5	6-24	25-49	50-99	100-249	+250	total
Gènere de punt	53	383	245	47	12	10	4	754
Tints/acabats	6	86	52	13	7	1	1	166
Altra ind. tèxtil	18	55	35	8	3	0	1	120
Confecció	17	238	109	12	2	2	0	380
Total	94	762	441	80	24	13	6	1.420

Font: elaborat amb dades sobre el cens de la Seguretat Social, facilitades per la Conselleria de Treball.

Es tracta d'un entramat o xarxa industrial que presenta diferents facetes que vénen marcades per la posició de les empreses en els mercats, pel tipus de segment de mercat que cobreixen, i, alhora, per les relacions comercials i de dependència entre les empreses.

És altament significatiu, d'aquest panorama descrit, el fet que un 43,2% de les empreses del sector de Mataró i el seu entorn treballi per a altres empreses i, més encara, que el 40% de totes les empreses ho fagi exclusivament per a altres empreses. Són moltes menys les empreses que encarreguen feines i que es pot suposar que disposen d'una millor situació dins del mercat.

Situació de les empreses dins del procés productiu

Treballa per a altres empreses	43,2%
Encarrega feines a altres empreses	22,7%
Treballa i encarrega	19,3%
Fa tot el procés	1,8%
	<hr/>
	100%

En gran part dels casos en què es treballa per a altres empreses, aquesta acostuma a ser de bon tros l'activitat principal; en només un 9% de les empreses el fet de treballar per a tercers és un complement en l'activitat principal.

Aquesta estructura, si bé dificulta una sortida a llarg termini, ha dotat al tèxtil-confecció mataroní d'una elevada flexibilitat i possibilitat d'adaptació a les oscil·lacions del mercat, les quals li han permès si més no la supervivència a curt termini.

Per aquests motius, la referència a una economia submergida diferenciada d'una altra d'emergida no sembla apropiada pel cas de Mataró. En un context d'economia difusa com el que s'analitza, caracteritzada per una important presència de petitíssima empresa i de treballadors autònoms, no hi ha fronteres nítides que separin econòmicament ni socialment una situació de l'altra, per més que en termes legals sí que puguin ser diferenciables. És més correcte parlar de línia de continuïtat, en tant que, en un mateix taller o empresa, hi poden conuiu activitats legals i altres de no legals, o en tant que els mateixos treballadors també poden combinar diferents tipus d'activitat. La submersió d'una part significativa de l'activitat econòmica es presenta com un fenomen natural: gairebé qualsevol procés (o una part d'aquest) de producció del sector tèxtil-confecció és susceptible de realitzar-se de forma submergida. Convé esmentar que un 25% dels empresaris enquestats considera imprescindible l'economia submergida i un 17% afirma que els permet funcionar.

Les característiques del procés productiu tèxtil faciliten la utilització de formes submergides de treball en pràcticament totes les fases del procés. El baix cost de la tecnologia, les necessitats limitades d'espai i l'abundància de mà d'obra permeten des de constituir petites unitats productives fins a coordinar treball subcontractat, a domicili, autònom. La mateixa existència d'una xarxa consolidada amb el pas del temps permet que, segons les possibilitats de l'empresari o segons els daltabaixos de la temporada, aquestes unitats funcionin amb quasi total legalitat o pràcticament submergides.

El problema d'aquesta estructura, que no deixa de ser flexible, és la capacitat de respondre els reptes de la creixent internacionalització del sector (i també en la integració a la Unió Europea) i de l'augment de la competitivitat, combinats amb l'adaptació organitzativa al nou model sectorial que es va constituint. Es pot exemplificar la problemàtica indicant l'existència de barreres comercialitzadores (especialment en el terreny de les exportacions), les dificultats d'incorporar nova tecnologia, de control de la qualitat dels productes, d'organització empresarial, tant en el terreny de l'administració i direcció d'empreses com de l'organització del treball; i, finalment, les dificultats de dissenyar els nous llocs de treball necessaris i dels perfils ocupacionals que defineixin el tipus de qualificació dels treballadors.

Més en concret, la comercialització denota una posició de feblesa del teixit productiu mataroní respecte de les grans cadenes comercials i les dificultats de crear una xarxa pròpia. Un 40% dels empresaris enquestats treballa exclusivament per a terceres empreses, un 31% no treballa amb marca, símptomes ambdós de dependència (o de baix control del procés). També es significatiu en aquest terreny que un de cada tres empresaris enquestats no hagi assistit mai a una fira del sector. Es tracta d'un dinamisme empresarial amb tradició fortament localista, d'escassa inserció en els mercats internacionals; segons el Cens industrial de Mataró de 1986-1987, en aquelles dates, només el 5% de les empreses havia mantingut relacions d'exportació.

Des del principi dels vuitanta, s'observa l'accentuació d'un procés de fragmentació empresarial,¹⁰ resultat d'una creixent subcontractació de parts del procés productiu, especialment dins de la confecció del gènere de punt; així mateix, la figura de l'empresari

¹⁰ De 1985 a 1991, el nombre d'establiments de la indústria tèxtil-confecció al Maresme ha augmentat en un 79,7%, mentre que el de treballadors assalariats ho ha fet en un 3,9%; d'aquí la forta atomització a què s'arriba l'any 1991, any en què, d'un total de 1.420 empreses, el nombre mitjà de treballadors per centre era d'11,2.

individual o autònom té una presència important respecte a les societats anònimes. S'ha de remarcar el problema de la professionalització de les empreses, difícil en un sector on les empreses familiars o la figura del nou empresari-antic treballador (el 16% dels enquestats són treballadors que han invertit la indemnització o una part en el negoci) tenen una important presència.

El nombre de màquines de què disposen els establiments és indicatiu de la reduïda dimensió d'aquests: una quarta part dels enquestats no utilitza més d'una o dues màquines i gairebé la meitat no sobrepassa les cinc; al mateix temps, l'antiguitat del parc de maquinària és notable. Però si la inversió tecnològica és reduïda, la inversió en general està passant per mals moments: un 37,8% dels enquestats reconeix no haver invertit recentment, i només un 22% està disposat a invertir en un futur immediat.

Si bé en aquesta breu panoràmica s'han remarcat aspectes de feblesa o problemes de l'estructura empresarial del sector a la comarca, també hi ha dades que aporten una perspectiva de cert dinamisme. De fet, es pot copsar una situació transitòria que podria interpretar-se de pas cap a un altre capítol de la història del gènere de punt a Mataró. La fabricació de peces d'interior tradicionals perd pes en relació a la de peces d'exterior i d'esport, essent aquestes darreres més influenciables per la moda i de més valor afegit. Això és identificable en el 35,1% dels empresaris enquestats dedicats a la fabricació de «pronto-moda» o producte de qualitat.

De tota manera, la situació dibuixada no és massa optimista. Una de les contribucions principals de l'estudi realitzat és la detecció de diferents segments o tipus d'empresa que permeten identificar, a grans línies, les perspectives i les necessitats de les empreses.

A partir de la diferenciació feta de les empreses segons la seva posició dins del procés de producció s'han definit les següents tipologies:

- * Grup A: empreses que fan tot el procés
 - * Grup B: empreses que encarreguen feina
 - * Grup C: empreses que encarreguen feina i alhora treballen per a tercers, en menys del 75% de l'activitat
 - * Grup D: empreses que encarreguen feina i alhora treballen per a tercers, en més del 75% de l'activitat
 - * Grup E: empreses que treballen per a tercers
 - * Grup F: empreses del ram de l'aigua
- Cada grup d'empreses presenta uns perfils dominants, que es resumeixen en els quadres següents:

Mataró: tipologia d'empreses del sector tèxtil i confecció

	Fan tot procés	Encarreguen feina	Encarreguen i treballen per a tercers		Treballen per a tercers
			Menys 75% (*)	Més 75% (*)	
Tipus d'empresa:					
•Forma jurídica	1) Societat 2) Autònom	Societat	Societat	Autòn./societat	1) Autònom 2) Societat
•Antiguitat de l'empresa	No definida	No definida	No definida	No definida	No definida
•Local	De 100 a 500 m ²	>100 m ²	> 100 m ²	> 100 m ²	Totes dimensions
•Nombre de màquines	De 3 a 10	De 3 a 10	De 3 a 25	De 3 a 25	D'1 a 10
•Antiguitat de les màquines	8,5 anys	4,5 anys	5,7 anys	7,2 anys	6,6 anys
•Plantilla	De 3 a 10	De 3 a 25	De 6 a 25	D'1 a 11	D'1 a 5
Mercat i marca:					
•Activitat	Ext./int.	1) Exterior 2) Interior	1) Exterior 2) Teles/interior	1) Exterior 2) Interior/teles	1) Exterior 2) Interior/teles
•Segment de mercat	«P.moda»/ mercad.	«Pronto moda»	Variat	Variat	«Altres»
•Marca	Propietat/ sense	Propietat	No definida	D'altres	1) D'altres 2) Sense marca
•Nombre de clients	> 5	> 5	> 5	> 5	Variat
•Assistència a fires	No/sí	Si habitualment	Sí	Si	No/algun cop
Variació d'activitat:					
•Encarregada	--	1) Disminueix 2) Igual/augmenta	Igual/disminueix	Disminueix	--
•Feta per a tercers	--	--	Disminueix/igual	1) Disminueix 2) Igual/augmenta	1) Disminueix 2) Igual
•Variació de plantilla	Manteniment	Manteniment	1) Manteniment 2) Disminució	1) Manteniment 2) Disminució	1) Manteniment 2) Disminució
•Planificació de la feina	Fin 1 mes	< 1 mes/al dia	Al dia	Al dia	Al dia
Inversió:					
•Hi ha invertit fa poc	1) No	Si (instal./màq./ equip informàtic/ marca)	Sí (variat, sense marca)	Sí(variat, sense marca)	1) Sí (màq.)
	2) Sí (màq.)			2) No	
•Hi pensa invertir	No (no futur/ diners)	1) No (diners)	1) No (diners)	No (diners/crisi)	No (no futur)
		2) Sí	2) Sí		

(continua)

*L'economia submergida en un context local.
El cas de la indústria tèxtil de Mataró*

(continuació)

Activitat empresa:	Confecció, tall, planxa, empaquetat, magatzem, disseny i comercial	1) Magatzem, comercial, disseny , tall i empaquetat 2) Confecció, modelatge-patronatge , planxa, resseguitment-repàs , plegat	1) Tall, confecció, mod-patron., planxa, resseguitment-repàs, plegat, empaquetat, magatzem, disseny, comercial 2) Teixit de punt	1) Confecció, magatzematge, empaquetat i teixit de punt 2) Tall, modelatge-patronatge, planxa, resseguitment-repàs, plegat i disseny	1) Confecció de punt, tall 3) Estampat , planxat, plegat 4) Tints i annexos
Feines que encarrega a tercers:	--	1) Estampat 2) Confecció i tints 3) Preparació, planxa, plegat i teixit de punt	1) Tall, confecció, planxa, resseguitment-repàs, plegat, empaquetat, magatzem i disseny 2) Comercial, modelatge-patronatge, teixit de punt	1) Confecció, magatzematge, empaquetat, teixit de punt i tall 2) Modelatge-patronatge, planxa, resseguitment-repàs, plegat, disseny	--
Associacionisme empresarial:	No/sí 2) Sí	1) No	No/sí	No	No
Impacte:					
Establiments	29 (11,0%)	56 (21,2%)	23 (8,7%)	22 (8,3%)	89 (33,7%)
Treballadors	393 (14,4%)	628(23,0%)	196 (7,2%)	211 (7,7%)	1.048 (38,4%)

Notes: (*) Treballa per a tercers en menys o més del 75% de la pròpia activitat. Quan s'especifica 1) i 2) indica un escalonat, el primer, opció majoritària i, el segon, opció a un segon nivell. La lletra en **negreta** indica que l'activitat correspon bàsicament a la tipologia corresponent. "Confecció" fa referència a les operacions de cosir, repuntar, etc. "Antiguitat de màquines" fa referència al terme mitjà de tota la maquinària de cada grup d'empreses.

Mataró: tipologia d'empreses del ram de l'aigua

	Tint	Estampat
Tipus d'empresa:		
Forma jurídica	Societat	Societat/autònom
Antiguitat d'empresa	De més de 10 anys	De més de 6 anys
Local	De més de 500 m ²	De més de 100 m ²
Núm. de màquines	No definit	D'1 a 5
Antiguitat de màquines	3,6 anys	7,3 anys
Plantilla	De més de 25	No definida
Mercat i marca:		
Activitat	1) Teles 2) Exterior/interior	1) Exterior 2) Interior
Segment de mercat	«Altres»	Variat
Marca	D'altres	D'altres/ sense marca
Núm. de clients	> 5	> 5
Assistència a fires	Sí	Sí
Variació activitat:		
Encarregada	--	--
Feta per a tercers	Disminueix	Disminueix
Variació de plantilla	Dism./Manten.	1) Disminueix 2) Manteniment/variati
Planificació de la feina	Al dia	
Inversió:		
Hi ha invertit fa poc	No/sí	1) Sí 2) No
Hi pensa invertir	No (no futur/diners)	No (no futur)
Associacionisme empresarial:		
	Sí	1) No 2) Sí
Impacte:		
Establiments	16 (6,0%)	33 (12,3%)
Treballadors	604 (22,1%)	400 (14,7%)

Notes: Quan s'especifica 1) i 2) indica un escalonat, el primer, opció majoritària i, el segon, opció a un segon nivell. "Antiguitat de màquines" fa referència al terme mitjà de tota la maquinària de cada grup d'empreses.

El primer grup —empreses que fan tot el procés— és el més tradicional i, possiblement, amb més dificultats d'adaptació. La seva problemàtica se centra en l'escassa capacitat inversora i en el pesimismo de cara al futur. És el grup amb més problemes de perspectiva futura; representa l'11% de les empreses i pràcticament el 15% del treballadors del sector.

El segon grup —empreses que encarreguen a tercers— és el més inversor, ha renovat la maquinària, té marca pròpia i es dedica al segment del «pronto-moda». Les fases de disseny, patronatge, repàs (problemes de qualitat) i comercialització esdevenen claus per a

aquest tipus d'empresa. Tenen la visió menys pessimista respecte del futur, tot i que troben dificultats en la manca o el preu del diner. Inclou aproximadament el 22% dels establiments i dels treballadors. És el grup amb posició més avantatjosa de cara al futur i d'aquest depèn —encarrega feina— bona part de la indústria.

El tercer grup —encarreguen feina i es complementen treballant per a tercers— té una posició intermèdia respecte dels anteriors, tant en inversió i renovació realitzades com en perspectives de futur. Representen un 8% del total d'establiments. La seva perspectiva dependrà dels esforços que realitzin per a consolidar-se en el mercat.

El quart grup —treballen principalment per a tercers i complementen amb encàrrecs a altres empreses— té una situació més dependent que l'anterior. Representen també un 8% del total, i, si bé caracteritzen la situació de difícil, tenen possibilitats d'acció.

El cinquè grup —treballen exclusivament per a tercers— és el més nombrós, aproximadament el 34% de les empreses i el 38% dels treballadors. Aquest grup, junt amb el primer, és el que presenta més dificultats de futur, si bé en aquest cas per la seva extrema dependència. La seva posició davant del mercat és feble o nul·la i en gran mesura les accions del segon i tercer grup incidiran en el seu futur.

Finalment, les empreses del tint i l'estampació formen un grup específic. Si bé treballen per a tercers, les característiques tècniques i els perfils dels establiments obliguen a distingir-les del grup precedent. Tot i que suposen el 18% dels establiments, ocupen prop d'una tercera part del treballadors. El tint disposa de maquinària relativament nova i pot jugar un paper important, no pel segment de mercat que domina sinó per la fase del procés productiu que controla. Un cas diferent és el de l'estampació, amb maquinària vella i poca disposició inversora; l'estratègia de descentralització productiva en aquesta branca durant els anys vuitanta l'ha portat a dificultats que es poden agreujar si no canvia la tendència.

6. Aspectes socials i laborals del treball submergit en el tèxtil-confecció de Mataró i el seu entorn

En la forma de producció i intercanvi en què l'economia submergida juga un paper rellevant, la principal moneda de canvi és el treball. Pot dir-se que l'economia submergida es fonamenta, en darre- ra instància, en la ductilitat-flexibilitat del treball. Per aquest motiu l'economia submergida està intimament associada a fenòmens com l'atur i l'ocupació precària.

En les entrevistes realitzades a experts l'opció empresarial d'utilitzar l'economia submergida se centra en el problema dels costos

laborals, els problemes de contractació, la necessitat de plantilles flexibles, etc.; però també es plantegen com a possibles justificacions la fiscalitat o els problemes derivats de la regulació de l'Administració, malgrat que la relació causa-efecte no resulti prou clara. D'altra banda, hi ha raons objectives, molt més properes als protagonistes, que afavoreixen l'opció descentralitzadora basada quasi exclusivament en la precarietat de les plantilles. Empreses grans, mitjanes o petites utilitzen l'economia submergida en aquelles parts de la producció que estan menys tecnificades i, per tant, són més intensives en mà d'obra; per exemple, la confecció o l'estampació, malgrat tots els problemes de qualificació dels treballadors o de control de qualitat dels productes que aquesta opció planteja.

Analitzant l'oferta de treball trobem també alguns factors explicatius. Un és la crisi del sector que expulsa mà d'obra regulada. Les dades presentades sobre l'ocupació en tèxtil-confecció donen una base suficient per a la subocupació; un indicador, encara que parcial, és l'observatori de l'INEM, que revela uns desajustos importants entre oferta i demanda d'ocupació. Els treballadors expulsats de les ocupacions regulades del tèxtil-confecció, sobretot en determinats llocs de treball perifèrics (cosit, planxat, estampació, etc.), no tenen gairebé alternatives, al marge de la subocupació.

Un altre és que la mà d'obra ocupada en el tèxtil-confecció té un nivell d'instrucció baix i les seves qualificacions professionals no semblen adaptar-se a les habilitats requerides per les empreses. De fet, el problema del disseny adequat de llocs de treball, per part de les empreses, tenint en compte l'organització del treball, la tecnologia i les qualificacions professionals necessàries, és dels urgents per resoldre. D'altra banda, la possibilitat de reciclatge professional cap a segments més centrals del procés de producció del propi sector és limitada, i encara més la possibilitat d'accés a ocupacions en altres indústries del mercat laboral local. L'abundància de mà d'obra relativament barata atrau les empreses a no trencar el cercle viciós; en l'altre extrem, l'opció dels treballadors és el treball a domicili, autònom, els tallers clandestins o la subocupació.

Les dades de l'enquesta (només un 32% de les empreses enquestades estan associades) i les opinions dels entrevistats dibuixen un marc de relació en què la debilitat organitzativa (de treballadors i d'empresaris) fomenta la relació individual al marge dels sistemes contractuals regulats. La informalitat i el contracte verbal dins d'aquest marc generen incerteses importants, tant a empresaris com a treballadors. Una política de recursos humans ha de tenir present la satisfacció de determinades expectatives que aportin estabilitat a l'intercanvi de salari per treball. Els empresaris reclamen major for-

mació i qualificació als treballadors, o més responsabilitat i motivació; però només es poden abordar aquests temes si hi ha una disponibilitat real a la concertació entre empresaris, sindicats i Administració, la qual reguli les necessitats formatives i les condicions de treball a nivell local i d'empresa.

El treball especialitzat vinculat al salari per peces, junt amb la supervisió directa de l'encarregat o empresari, en petites unitats productives, potser no és el sistema més adequat per a una indústria que ha de fer front a una demanda fluctuant basada en la moda, la personalització i la qualitat. Sistemes autoregulats de treball, participatius, amb una informació i comunicació més fluïdes, aportarien a les petites unitats productives del sector una flexibilitat més d'acord amb els temps.

Una alternativa realista, així mateix, s'ha de basar en la forma descentralitzadora que adopta l'economia local (amb sectors d'activitat complementaris, oferta formativa i cultural, serveis comuns) i hi ha de combinar formes tradicionals de la indústria tèxtil mataroina basades en el coneixement personal, la «confiança», per tal d'aplicar noves formes d'organització de les empreses i del treball, i de les noves tecnologies.

7. Propostes d'actuació

Finalment, recollim les principals propostes d'actuació en l'àmbit local que s'obtenen del treball:

1.- L'actuació sobre l'economia submergida requereix una acció decidida sobre el conjunt de la indústria i, principalment, en la seva part legal. La iniciativa local, en un sentit ampli, que inclou l'administració en general i les organitzacions, ha de treballar per crear un entorn favorable (infraestructures, serveis, centres de comercialització, tecnologia d'empreses) i un clima de consens, entre els agents econòmics i socials, que ajudi el sorgiment d'instruments que afavoreixin la coordinació, l'organització i la comunicació (per exemple, el Consell Econòmic i Social, les comissions del Pla Estratègic). L'actuació ha de ser global sense perdre de vista que la situació de partida és diversa i, per tant, les línies d'acció han de diferenciar-se en funció de la tipologia d'empreses abans esmentada.

2.- S'ha de propiciar un nou model d'indústria sobre la base de la qualitat, el disseny i els segments alts del mercat. Això requereix una actuació sobre l'organització de la producció, la comercialització i la formació dels recursos humans.

2.1.- Organització de la producció.

- Assessorament tecnològic, afavoriment de la innovació tècnica, vincles amb el sector de construcció de maquinària avançada.
- Assessorament organitzatiu, en noves tècniques de gestió i en l'organització de la producció, per mitjà de centres d'informació i coordinació. Les petites empreses aporten flexibilitat però també rigideses; una manera factible d'eliminar-les és el foment de l'associacionisme i la cooperació interempresarial, tant en el terreny de les petites societats anònimes com en el dels autònoms i empresaris individuals.

2.2.- Comercialització.

- Promoció del disseny, la moda, les marques, la qualitat. Un centre comercialitzador pot aportar canals d'informació i participació interempresarial, ajut i assessorament de cara al mercat interior i a l'exportació.

2.3.- Recursos humans.

- Sistema local de formació i orientació de la mà d'obra, tècnics, directius i empresaris (foment de la professionalització). La qualificació i la motivació dels treballadors són uns requisits bàsics de les noves tendències organitzatives.
- Model de relacions laborals basat en la cooperació i la concertació, en el qual formes més flexibles de treball, per fer front als canvis estacionals o per aportar una resposta ràpida a les fluctuacions, tinguin un marc participatiu adequat en el si d'una cultura i uns objectius compartits.

8. Conclusions

L'estudi de la indústria tèxtil-confecció de Mataró ha posat en evidència la impossibilitat d'analitzar l'economia submergida local separadament del seu context. D'aquí que bona part de l'estudi es dediqui a analitzar les relacions empresarials i la posició dels diferents tipus d'empresa dins d'aquestes relacions. S'han caracteritzat sis tipus d'empresa i s'ha vist la major o menor proximitat d'unes i altres a la submersió. Es tracta, en el seu conjunt, d'un teixit empresarial amb interrelacions fortes i estables, que van, a través d'un llarg procés de subcontractacions, des de les empreses dominants que controlen el procés a aquelles que només treballen per a altres, passant per la diversitat de situacions intermèdies.

L'economia submergida apareix sovint al final de la seqüència de subcontractacions (però no exclusivament). Alhora, no es tracta

només de relacions entre empreses contractants-emergides i empreses subcontractades-submergides; les mateixes empreses poden compartir ambdues situacions, amb certa facilitat. És més, la mateixa conjuntura econòmica ajuda, en determinats moments, l'intercanvi de posicions, passant parts de l'activitat de l'emersió a la submersió, o a l'inrevés. D'aquí que a la localitat es reconeguïn aquestes situacions, més que com a economia submergida, com a *economia mixta*.

L'economia submergida o economia mixta és considerada necessària per bona part dels empresaris, ja que permet funcionar (així ho manifesten el 43,5% dels empresaris entrevistats). Molt pocs reconeixen que els perjudica (només l'1%), però una part molt important diu que "perjudica tothom" (el 46,4% dels empresaris). És a dir, tot i que, a curt termini, l'economia submergida pot ajudar a passar el dia a dia, no deixa de ser destacada l'àmplia consciència o intuïció que en el futur perjudica tothom.

Així, les propostes amb què es conclou el treball s'adrecen en una doble via:

- * Actuacions sobre el conjunt de la indústria, a fi de millorar-ne el posicionament dins dels mercats, aspecte que ha mostrat ser clau en la capacitat empresarial d'emersió (n'amplia els marges d'elecció);
- * Actuacions en el marc del treball i les relacions laborals, que són el segon aspecte que esdevé també important en compulsar el model de textit empresarial, a més del seu impacte evident en la qualitat de vida del treball.

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE MATARÓ, DEPARTAMENT DE FOMENT I TREBALL, OFICINA DE PROMOCIÓ ECONÒMICA (s.d.), *Cens industrial de Mataró 1986-87*, Quaderns de Foment i Treball, núm. 1, Mataró.
- ALÒS, R., CASALS, M., JÓDAR, P., MIGUÉLEZ, F. I RECIO, A. (1993) *L'economia submergida a la indústria tèxtil-confecció de Mataró i el seu entorn*, CERES-PLA ESTRATÈGIC DE MATARÓ (mecanografiat).
- BECCATTINI, G. (1988-89), «Los distritos industriales y el reciente desarrollo italiano», a *Sociología del Trabajo*, núm. 5, Madrid.
- BONAZZI, G. (1991) «Las pequeñas empresas: fascinación y posibles equívocos», a *Sociología del Trabajo*, Extra, Madrid.
- CAPPECCHI, V. (1988): «Economía informal y desarrollo de especialización flexible», a Sanchís, E. i Miñana, J., *La otra economía. Trabajo negro y sector informal*, Ed. Alfons el Magnànim, València.

- COMISIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS (diversos anys), *Informe anual de la industria textil y de la confección*, Brussel·les.
- DEPARTAMENT D'INDÚSTRIA I ENERGIA, GENERALITAT DE CATALUNYA (1988), «Nota sobre alguns problemes del sector tèxtil», a *Revista d'indústria*, núm. 4, 4t trim.
- FUNDACIÓ BOSCH I GIMPERA (1992), *El sector textil-confección en Barcelona*, Centre d'Estudis i Planificació.
- INSTITUTO SINDICAL EUROPEO (1990), *El empleo y les condiciones de trabajo en la industria europea del textil, de la confección, de la piel y del calzado*, Bruselas.
- JÓDAR, P., MENDOZA, R. I SANZ, G. (1991), *La confección submergida: características sòcio-econòmiques del sector de la confecció a Santa Coloma de Gramenet*, Eumo Editorial, Vic.
- JÓDAR, P., MADARIAGA, R., MARTORI, J.C. I MENDOZA, R. (1994) *La confección en Santa Coloma de Gramenet*, Grameinpuls, Santa Coloma de Gramenet.
- LEONART, P. (1989), *El gènere de punt: motor econòmic de la comarca*, Consell Comarcal del Maresme.
- MIGUÉLEZ, F., RECIO, A., ALÒS R. (diversos anys), *El trabajo precario en Catalunya*, CERES.
- MIGUÉLEZ, F. (1982), «Economía sumergida y transformaciones sociolaborales», a *Boletín de Estudios Económicos*, núm. 117, Deusto.
- O.E.T.H. (1990-1991) *L'industrie des textiles et de l'habillement de la CEE*, Brussels.
- O.E.T.H. (1992), *Figures and facts in the world of textiles*, Brussels.
- PERULLI, P. I TRIGLIA, C. (1991), «Organizzazione degli interessi e relazioni industriali nelle aree di piccola impresa», a P. Perulli, *Le relazioni industriali nella piccola impresa*, Franco Angeli Ed., Bologna.
- SANCHÍS, E. (1982), «Industria subterránea y crisis económica en el País Valenciano», a *Información Comercial Española*, núm. 587, Madrid.
- SOLINAS, G. I VILLA, P. (1992), "Industrial specialization and social environment", a *International Working Party on Labour Market Segmentation*, Cambridge.
- VIESTI, G. (1991), *Il filo dell'industria. Il decentramento produttivo nel tessile-abigliamento dal nord al sud d'Italia*, Centro Ricerche per il Mezzogiorno (CERPEM), Bari (ciclostilat).